

NÁSTIN KVĚTENY ORLICKÝCH HOR

Orlické hory zaujímají svou květenou významné postavení v květeně sudetských pohoří. V dávné minulosti tvořily totiž spojovací most mezi východní a západní částí Sudet, jimi se šířily západosudetské druhy do Sudet východních a opačně. Jejich současná květena je však ve srovnání s ostatními sudetskými pohořími, hlavně Krkonošemi a Jeseníky, značně chudší. Příčin je několik. Především poměrně malá nadmořská výška, která neumožňuje výskyt subalpinských až alpinských druhů, jež jsou právě nejvýznamnějšími druhy sousedních vyšších pohoří Sudet. Další příčinou je nevýživný kyselý geologický podklad, který neumožňuje rozšíření náročnějších druhů v území; pokud se vyskytuje v některých velmi malých územích vlastních Orlických hor opukový podklad; vzhledem k obvykle silnému překrytí kyselými půdami, projevuje se jeho vliv na vegetaci jen velmi slabě nebo vůbec ne. Konečně třetí příčinou je značně poničená a přeměněná původní příroda v důsledku několikasetleté činnosti člověka, podmíněné brzkým osídlením a snadnou přístupností celého pohoří až po nejvyšší vrcholy.

Botanický výzkum české strany Orlických hor, omezených z botanického hlediska prakticky na vlastní Český hřeben a jen malá, těsně přilehlá území, spadá do poměrně pozdní doby. První údaje, které by se snad mohly vztahovat i na území našeho státu (Vrchmezí) uveřejnili F. WIMMER a H. GRABOWSKI (Flora Silesiae, 1827—1829, Breslau). Je však pravděpodobné, že se týkají jen pohraniční části, a to už na území Polska, kde byly některé významné lokality, např. proslulá rašeliniště nedaleko lázní Duszniki — Zdrój, známy botanikům už ve druhé polovině 18. století, jak o tom svědčí údaje, které uveřejnil lékař A. J. KROCKER v díle Flora silesiaca renovata. Zahájení botanického výzkumu Českého hřebene spadá až do druhé poloviny 19. století, kdy zde botanizoval J. FREYN a L. ČELAKOVSKÝ, který uvedl významné nálezy ve 4. svazku díla Prodromus květeny české (1883, Praha). V 90. letech minulého století botanizoval zde pak pardubický botanik J. KOŠTÁL, který zde poprvé objevil celou řadu velmi významných druhů. Hrubý základní výzkum byl ukončen v první polovině tohoto století kdy zde studovali květenu četní naši odborníci (J. ROHLERNA, F. HROBAŘ, M. PULCHART, R. MIKYŠKA atd.). V současné době provádějí podrobný floristický výzkum Orlických hor pracovníci přírodovědeckého oddělení Východočeského muzea v Pardubicích. Rozsáhlou studii fytoocenologickou má připravenou do tisku R. MIKYŠKA.

Lesy Orlických hor nedochovaly se v původní podobě na rozsáhlejších plochách vůbec. Až do dnešní doby zůstaly jen jejich fragmenty na několika málo místech, a to buď ve státních přírodních rezervacích (Bukačka, Sedloňovský vrch, Pod Vrchmezím, Černý důl u Rokytnice) nebo na plochách, které jsou jako rezervace navrženy k úřednímu vyhlášení (např. jedlobučina u Trčkova). Původně před příchodem člověka do krajiny byly lesy vlastně jediným vegetačním krytem celého pohoří. Jen velmi malé plochy zaujímal rašeliniště a při potocích snad i malé fragmenty lučních porostů. Podstatná část Orlických hor byla pokryta bučinami, místy promíšenými jedlí, ve vyšších polohách pak smrkem, který v nejvyšších partiích nejvyšších vrcholků převládnul nad bukem.

Největší plochy náležely tedy společenstvům svazu bučin (*Fagion silvaticae* TÜXEN et DIEMONT 1936), ve vyšších polohách pak svazu borůvkových smrčín (*Vaccinio — Piceion* BR.—BL. in BR.—BL., SISSINGH et VLIEGER 1939). Častěji než typicky vyvinutá společenstva druhého svazu vyskytovaly se ve vyšších polohách porosty tvořící přechod mezi oběma svazy, tzv. bukovo-borůvkové smrčiny.

Původní pralesy zůstaly v Orlických horách nedotčeny jen do 13. století. Už ve 14. století byla vybudována přes hlavní hřeben důležitá spojovací cesta mezi východními Čechami a Kladskem, která zpřístupnila i nejvyšší partii pohoří. To v pozdější době přispělo k rychlému těžení dřeva, kterým bylo zásobováno nejen těsně přilehlé podhůří, nýbrž i celé východní Čechy, už v té době značně osídlené, s intenzivním zemědělstvím a tudíž bez dostatečně velkých lesních komplexů, které musely ustoupit rozšiřování orné půdy. V 16. století vozilo se dříví z Orlických hor až na Kutnohorsko a dokonce bylo vyváženo až do Německa. Později se těžilo v území neustále intenzivněji, snaha po vyšší produkci vedla lesníky k vysazování monokultur, převážně smrkových, na místech původních smíšených lesů. Pokusně byly vysazovány i některé dřeviny, které nikdy v území nerostly, jako např. modřín (*Larix decidua*), borovice kleč (*Pinus mugo*), borovice vejmutovka (*Pinus strobus*) a dokonce i borovice limba (*Pinus cembra*). Poslední ranou do zbytků zachovalých lesních ploch byla druhá světová válka, během níž byly kořistnickým způsobem vykáceny obrovské lesní celky. Vykácené holiny nebyly buď vůbec zalesňovány nebo na nich byly vysázeny smrkové monokultury.

Rozšířením smrku na úkor bučin rozšířily se v Orlických horách i průvodní druhy smrčín, které byly pravděpodobně v minulosti hojně rozšířeny jen v nejvyšších polohách, zato dnes rostou po celých Orlických horách, dokonce i ve velmi nízkých polohách. Náleží k nim žebrovice různolistá (*Blechnum spicant*), kapraď rakouská (*Dryopteris dilatata*), papratka samice (*Athyrium filix — femina*), podbělice alpská (*Homogyne alpina*), plavuň pučivá (*Lycopodium annotinum*), třtina chloupkatá (*Calamagrostis*

tis villosa), černýš lesní (*Melampyrum silvaticum*), knotovka lesní (*Melandrium silvestre*), kokořík přeslenatý (*Polygonatum verticillatum*), jeřáb ptáčí (*Sorbus aucuparia*), čípek objímavý (*Streptopus amplexifolius*), sedmikvítek evropský (*Trientalis europaea*) a borůvka (*Vaccinium myrtillus*). Jen některé druhy smrčín zůstaly dodnes v pohorí velmi vzácné a jsou omezeny jen na nejvyšší polohy, např. bradáček srdčitý (*Listera cordata*), papratka alpská (*Athyrium distentifolium*) nebo vranec jedlový (*Huperzia selago*).

Původní druhy bučin naproti tomu jsou povětšinou jen roztroušené až vzácné, omezené svým výskytem jednak na fragmenty listnatých nebo smíšených porostů v lesních komplexech smrkových monokultur a jednak dosti často na křovinaté porosty při vodních tocích nebo na okrajích druhotných luk. Tak jen ojediněle nalezneme v Orlických horách lýkovec jedovatý (*Daphne mezereum*), kyčelnici cibulkatou (*Dentaria bulbifera*), k. devítilistou (*D. enneaphyllos*), svízel mařinku (*Galium odoratum*), ječmenku evropskou (*Hordelymus europaeus*), pšeníčko rozkladité (*Milium effusum*), kozlík bezolistý (*Valeriana sambucifolia*), rozrazil horský (*Veronica montana*), česnek medvědí (*Allium ursinum*), kopytník evropský (*Asarum europaeum*), řeřišnici nedůtklivou (*Cardamine impatiens*), vraní oko čtyřlísté (*Paris quadrifolia*), udatnu lesní (*Aruncus silvestris*), zvonek široolistý (*Campanula latifolia*), ostřici lesní (*Carex silvatica*), čarovník alpský (*Circaea alpina*), netýkavku nedůtklivou (*Impatiens noli — tangere*), měsíčnici vytrvalou (*Lunaria rediviva*), kapradinu laločnatou (*Polystichum aculeatum*), pryskyřník kosmatý (*Ranunculus lanuginosus*), čistec lesní (*Stachys silvatica*) atd. Mezi druhy, které jsou původci bučin a které zde zůstaly až do dnešní doby hojněji rozšířené, patří např. devětsil bílý (*Petasites albus*) nebo kapraď samec (*Dryopteris filix — mas*) a některé další druhy, které nabyly však znovu značnějšího rozšíření tím, že se „přestěhovaly“ do druhotných lučních společenstev. Patří k nim zvonečník klasnatý (*Phyteuma spicatum*), starček Fuchsův (*Senecio fuchsii*), kerblík lesklý (*Anthriscus nitida*) a částečně i některé další druhy, již výše jmenované.

Nejzajímavější rostliny Orlických hor můžeme si rozdělit do několika skupin (nejsou již znovu uváděny druhy výše zmíněné):

1. Horské druhy vyskytující se v Československu především v oblasti Karpat, odkud zasahují přes východní Sudety až do Čech, ale v Orlických horách mají buď západní hranici svého rozšíření v Sudetech nebo dále na severozápad, mají už jen vzácné lokality. Většina z nich neroste ve vlastních Krkonoších. Tuto skupinu reprezentuje koprníček bezobalný (*Ligusticum mutellina*), který v Orlických horách dosahuje nejsevernější hranice svého celosvětového rozšíření, dále pak kamzičník rakouský (*Doronicum austriacum*), čistec alpský (*Stachys alpina*), lilie cibulkatá (*Lilium bul-*

biferum), řeřišnice třílistá (*Cardamine trifolia*), svízel Schultesův (*Galium schultesii*), pcháč potoční (*Cirsium salzburgense*), kakost hnědočervený (*Geranium phaeum*) atd.

2. Skupinu tvoří druhy opačného rozšíření než předchozí. Jsou v Sudelech rozšířeny především v západní části, ve východních Sudetech (Králický Sněžník, Hrubý Jeseník), jsou už velmi vzácné nebo zde dokonce vůbec nerostou. Patří sem méně druhů než do předchozí skupiny, což svědčí o užším vztahu Orlických hor ke květeně východních Sudet. Můžeme si uvést prhu chlumní (*Arnica montana*), rozchodník huňatý (*Sedum villosum*), hořeček ladní (*Gentianella campestris*) a svízel hercynský (*Galium hercynicum*).

3. Horské druhy rostoucí v celých Sudetech, jako violka dvoukvětá (*Viola biflora*), bodlák lopuchovitý (*Carduus personata*), pcháč různolistý (*Cirsium heterophyllum*), šťovík alpský (*Rumex alpinus*), vrba slezská (*Salix silesiaca*), vrbovka níčí (*Epilobium nutans*), v. trojhranná (*E. alpestre*), světlík Uechtritzův (*Euphrasia uechtritziana*), s. krátký (*E. curta*), oměj šalamounek (*Aconitum napellus*), o. různobarvý (*A. variegatum*), svízel nestejnolistý (*Galium anisophyllum*), mléčivec modrý (*Cicerbita alpina*), celík zlatobíl alpský (*Solidago virgaurea* subsp. *alpestris*), protěž norvěžská (*Gnaphalium norvegicum*), bika sudetská (*Luzula sudetica*), lipnice Chaixova (*Poa chaixii*) atd.

4. Druhy omezené svým výskytem na rašeliniště nebo na rašelinné louky. Většina z nich je v Orlických horách na české straně velmi vzácná, některé z těchto druhů zde rostou jako zbytky květeny z doby ledové. Skupinu reprezentuje kyhanka sivolistá (*Andromeda polifolia*), vlochyně (*Vaccinium uliginosum*), klivka (*Oxycoccus palustris*), otřice chudokvětá (*Carex pauciflora*), o. bažinná (*C. limosa*), suchopýr pochvatý (*Eriophorum vaginatum*), rosnatka okrouhlolistá (*Drosera rotundifolia*), tučnice obyčejná (*Pinguicula vulgaris*), vachta třílistá (*Menyanthes trifoliata*) atd. Celá řada významných druhů rašelinišť typu vrchovišť je omezena jen na území Polska, např. břiza trpasličí (*Betula nana*), šicha oboupohlavná (*Empetrum hermaphroditum*) atd.

5. Horské druhy, které se však vyskytují i v podhůří Orlických hor, a to buď jako reliktní, tzn. jako zbytky někdejšího rozšíření, nebo jako splavené vodními toky. Jako příklady mohou sloužit růže převislá (*Rosa pendulina*), kýchavice Lobelova (*Veratrum lobelianum*), starček potoční (*Senecio rivularis*) a hvozdík pyšný nádherný (*Dianthus superbus* subsp. *speciosus*), který dokonce roste jen v Podorlíčí a přestože je významným horským druhem, ve vlastních Orlických horách asi neroste.

6. Skupinu tvoří druhy nižších poloh, které v Orlických horách rostou ještě v tak vysokých nadmořských výškách, že podstatně zde překračují horní hranici svého obvyklého výskytu v sousedních územích, např. kří-

vatec žlutý (*Gagea lutea*), pižmovka mošusová (*Adoxa moschatellina*), dymnivka dutá (*Corydalis cava*) a konvalinka vonná (*Convallaria majalis*). Rostou zde vzácně ještě ve výškách okolo 1000 m n. m. K této skupině můžeme přiřadit i jednu z našich nejkrásnějších a nejvzácnějších kapradin přerovník pštrosí (*Matteuccia struthiopteris*), který zde má jedinou lokalitu v horském stupni celých Sudet a zároveň nejvyšší lokalitu v Čechách.

7. Zákonem chráněné a vzácné druhy jsou v Orlických horách zastoupeny poměrně četně. Vedle již některých výše zmíněných druhů zasluhuje si zvláštní pozornosti čeleď vstavačovitých (*Orchidaceae*), která je v pohůří zastoupena celou řadou druhů od některých dosti hojných až po některé, které patří k našim nejvzácnějším orchidejovým rostlinám. Jsou odtud uvádány: vstavač mužský (*Orchis mascula*), v. osmahlý (*O. ustulata*), v. obecný (*O. morio*), prstnatec bezový (*Dactylorhiza sambucina*), p. široolistý (*D. latifolia*), p. Fuchsův (*D. fuchsii*), p. Traunsteinerův (*D. traunsteineri*) — z ČSSR znám jen ze 3 lokalit, hlavinka horská = vstavač hlavatý (*Traunsteineria globosa*), pětiprstka žežulník horská (*Gymnadenia conopsea* subsp. *montana*), běloprstka bělavá (*Leucorchis albida*), smrkovník plazivý (*Goodyera repens*), sklenobýl bezlistý (*Epipogium aphyllum*), korállice trojklanná (*Corallorhiza trifida*), krušík široolistý (*Epipactis helleborine*), bradáček vejčitý (*Listera ovata*), b. srdčitý (*L. cordata*), vemeník dvoulistý (*Platanthera bifolia*), hlístník hnízdák (*Neottia nidus-avis*), vemeníček zelený (*Coeloglossum viride*) a některé další druhy zvláště z nejnižších poloh nebo těsně přilehlých částí Podorličí.

Ve výše uvedených 7 skupinách nejsou zdaleka uvedeny všechny významné, vzácné nebo nápadné druhy Orlických hor. Z dalších si můžeme jmenovat lilii zlotheadou (*Lilium martagon*), pryskyřník platanolistý (*Ranunculus platanifolius*), úpolín evropský (*Trollius europaeus*), plavuň vidlačku (*Lycopodium clavatum*), plavuník zploštělý (*Diphasium complanatum*), kapradiník horský (*Lastraea limbosperma*), velmi vzácnou přesličku luční (*Equisetum pratense*), žlutuchu orlíčkolistou (*Thalictrum aquilegifolium*), toliji bahenní (*Parnassia palustris*), chrpu parukářku (*Centaurea phrygia*) a kakost lesní (*Garanium silvaticum*). Mezi méně nápadné patří jetel kaštanový (*Trifolium spadiceum*), kuklík potoční (*Geum rivale*), jestřábník luční (*Hieracium pratense*), j. šlahounovitý (*H. flagellare*), škarda čertkusolistá (*Crepis succisifolia*), štirovník bažinný (*Lotus uliginosus*), sitina nitkovitá (*Juncus filiformis*), s. kostrbatá (*J. squarrosus*), šťovík aronolistý (*Rumex arifolius*), lipnice oddálená (*Poa remota*), violka bahenní (*Viola palustris*) a další.

Celkem tvoří květenu Orlických hor více než 800 druhů vyšších rostlin. Určitou měrou do tohoto počtu přispěl i člověk, a to tak, že původně pěstoval některé druhy, které zde dnes zcela zdomácněly ve volné přírodě, např. čechřice vonná (*Myrrhis odorata*), libeček lékařský (*Levisticum of-*

ficinale), všedobrá horní (*Imperatoria ostruthium*) nebo rostou zplanělé v blízkosti buď stávajících nebo bývalých usedlostí, jako sléz pižmový (*Malva moschata*), jirnice modrá (*Polemonium coeruleum*) atd. Konečně řada druhů je zvláště v severozápadní části Orlických hor i záměrně člověkem do volné přírody vysazena, např. lomikámen stinný (*Saxifraga umbrosa*) apod., nebo jsou sem zavlečeny v souvislosti s různou lidskou činností neuvědoměle, jako např. zcela zdomácnělá sítna hubená (*Juncus tenuis*), nebo jen přechodně se vyskytující v horském pásmu barborka obecná (*Barbarea vulgaris*). Tak člověk „obohatil“ přírodu, ovšem na její úkor, o celou řadu druhů někdy sice velmi krásných, např. náprstník červený (*Digitalis purpurea*), ale původní květeně Orlických hor zcela cizích a tudíž naprosto nevhodně do přírody zavedených.

Studium rostlin v Orlických horách není zdaleka ukončeno. Dosud známe dobře pouze vyšší rostliny, o bezcévných rostlinách (mechy, lišejníky, houby, řasy) víme jen velmi málo nebo dokonce nic. Pro odborníka tedy zbývá mnoho práce, aby doplnil znalosti o nedokonale prostudovaných skupinách. Větší pozornost je třeba věnovat i chráněným a vzácným druhům, je nutno zabránit tomu, aby nebyly na nalezištích trhány, nebo aby nebyla zbytečně ničena jejich naleziště v souvislosti s hospodářskou činností apod. Tuto snahu by mělo podpořit vyhlášení nejcharakterističtější části Orlických hor za chráněnou oblast.

Sebelepší úřední opatření týkající se ochrany květeny nesetkají se však s úspěchem, nenajdou-li plnou podporu obyvatel a návštěvníků Orlických hor. Každý kulturní člověk, který jen jednou spatří v předjaří horské louky se záplavou bílých květů bledulí (*Leucojum vernum*), sasaneček (*Anemone nemorosa*), řeřišňku Hallerova (*Cardaminopsis halleri*), strídající se s plochami tajícího sněhu a trsy žlutých prvosenek (*Primula elatior*), musí si květenu Orlických hor zamilovat a jeho úkolem by pak mělo být zabránit všem vandalům, kterých je bohužel stále ještě dost, v ničení této krásy, která patří nám všem a aktivně tak spolupracovat na zachování tohoto přírodního bohatství jak naší, tak i budoucím generacím.